



CAPÍTOL 5.

IMPACTES AMBIENTALS DEL MODEL DE PRODUCCIÓ I CONSUM

Índex

- Per què nosaltres hauríem de...? - 2 ■
- Una mica d'història - 2 ■
- Alguns conceptes que cal tenir clars - 3 ■
- La teoria neoliberal diu... - 5 ■
- Exemples poc exemplars - 7 ■
 - En definitiva - 8 ■
 - Saber-ne més - 9 ■
- Alguna eina més per sensibilitzar - 11 ■
 - Campanyes i moviments socials - 11 ■
- Unes qüestions per reflexionar i debatre - 12 ■

Elaborat:



Revisió de contingut:



Disseny i maquetació:



Except where otherwise noted, this work is licensed under <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0/>

www.interferencies.cc

info@interferencies.cc

@_interferencies

facebook.com/interferencies

Per què nosaltres hauríem de...?

Perquè el model de producció i consum dels països més enriquits té una dependència molt important d'elements naturals estratègics extrets en molts casos dels països empobrits –s'obtenen barats sense assumir els impactes socials i ambientals de l'extracció i del transport. Es basa en un creixement pretesament infinit que demana incrementar els recursos i la pressió sobre el model extractivista, augmenta el deute ecològic del Nord, i genera un canvi climàtic que es pateix amb especial violència al Sud.

Una mica d'història

Si bé el comerç i el moviment de productes manufacturats és inherent a moltes societats, fins fa 150 anys la llarga durada dels viatges i les dificultats en el transport feien que es reservés a productes molt valuosos –com ara metalls preciosos– i en poca quantitat.

El creixement exponencial de la població al planeta, de la industrialització i del transport de persones i mercaderies, ha estat lligat directament a un factor: l'explotació sistemàtica dels hidrocarburs, en general, i del petroli, en particular. Aquesta aportació extraordinària d'energia ha permès augmentar els nivells de producció i consum i han trencat totalment un sistema pausat i en equilibri amb les possibilitats que brindaven els recursos existents.

A mesura que els països enriquits varen anar esgotant els seus recursos naturals i es varen anar industrialitzant, es començaren a importar més matèries primeres des de països del Sud i s'anaren creant les condicions als països empobrits per donar sortida a la producció del Nord.

El desenvolupament financer associat –que es controla des dels països del Nord i que va agafant progressivament més pes específic– juntament amb la màxima del creixement constant i pretesament infinit, creà l'escenari actual de mercat global.

Aquest es basa en un moviment constant de productes i diners per tot el planeta amb una balança que s'inclina cap al Nord. Hi entren tot tipus de matèries primeres, productes manufacturats, finances i energia. Energia en forma de petroli, després de gas i, cada cop més, de calories per a persones (els aliments) i calories per a motors (els agrocombustibles).

Possiblement la destrucció de l'Amazònia –l'anomenat pulmó del món– va ser la primera constatació que l'impacte d'un model de consum insostenible podia incidir no només en un territori sinó en tot el planeta. Principalment per dos fets: el primer que la biodiversitat és una riquesa que cal considerar com a patrimoni de la humanitat; i el segon que el medi ambient és un sistema fràgil, sinèrgic i interrelacionat.

No va ser fins l'últim quart del segle XX quan es va començar a disposar de prou proves per constatar que s'estava duent a terme una transformació en el clima i que si no s'aturava es posava en perill el futur de la humanitat i d'altres ecosistemes.

L'any 1992 es realitza a Rio de Janeiro la Convenció Marc de Nacions Unides sobre el Canvi Climàtic. Cinc anys després s'aprova a Kyoto una regulació vinculant per als Estats signants, que no és suficient perquè no la signen els principals països causants del problema.

Alguns conceptes que cal tenir clars

El consum

El creixement econòmic necessita anar paral·lel al del consum. Per augmentar el consum hi ha dues estratègies: promoure que les persones i les organitzacions que ja formen part de la societat de consum l'augmentin en quantitat –més serveis o productes– o en despesa –més cars–, i incorporar a la classe consumidora persones que no hi formaven part.

El primer tipus d'increment, atès que ja s'han cobert les necessitats bàsiques, s'ha d'alimentar de la creació de **necessitats noves** –bàsicament amb la publicitat–, de l'escurçament de la vida útil dels productes –amb **l'obsolescència programada**–, i de la desvinculació de la capacitat real de compra –amb el **foment del crèdit i l'endeutament**.

Per a l'augment del nombre de persones, una estratègia que se segueix és abaratir el preu final dels productes i, així, poder accedir a la població més empobrida dels països del Sud i als emergents on viu la majoria de la població del planeta.

El consumisme es promou dificultant la traçabilitat dels productes, és a dir informar sobre el seu origen, producció, transport i distribució, i amagant les conseqüències socials i ambientals que se'n derivaran com ara desforestació, contaminació o emissió de gasos que fomenten l'efecte hivernacle.

La producció

El creixement de la producció i dels serveis necessita un increment paral·lel de l'energia disponible, i una intensificació de l'extracció de recursos (hídrics, hidrocarburs, mineria, fusta, etc.). L'augment del benefici també es pot dur a terme baixant els costos al llarg de tota la cadena.

L'extracció i la producció de mercaderies amb poc valor afegit realitzades als països del Sud té avantatges per als negocis dels països enriquits. Això és perquè el medi del Nord està força més explotat, esgotat i protegit –per lleis ambientals i laborals–, i perquè la feblesa de l'administració pública i del sistema judicial dels països empobrits, juntament amb la manca de tants mecanismes per al control de la corrupció, afavoreixen que les empreses actuïn amb més impunitat.

Els gasos d'efecte hivernacle

Poden afavorir el canvi climàtic **esdeveniments naturals**, sovint inevitables, o **pràctiques relacionades amb l'activitat humana**, com ara les emissions antropogèniques, que són aquelles en què es pot incidir per tal de reduir-les o eliminar-les.

Provoquen efecte hivernacle aquells gasos que acumulen l'escalfor del Sol. Entre els més importants hi ha el diòxid de carboni o CO₂, que apareix com a resultat de la crema de combustibles fòssils i activats industrials; el metà, que és el component principal del gas natural –el que emet el sistema digestiu de la ramaderia industrial i intensiva; i l'òxid nítrós, que apareix per l'eliminació de deixalles o l'ús de fertilitzants químics relacionats amb el model agroalimentari global.

Impactes del canvi climàtic

L'augment progressiu de temperatura fruit de l'efecte hivernacle tindrà diferents conseqüències, com ara l'augment del nivell del mar –amb inundacions de zones baixes–, la disminució de la producció d'aliments, l'increment de la desertització i de la manca d'aigua, l'augment de condicions extremes climàtiques, la pèrdua de biodiversitat i de diversitat agrícola i el desplaçament de les poblacions més vulnerables des del punt de vista social i ambiental.

La teoria neoliberal diu...

L'extracció de matèries primeres per a la producció de béns i energia permet la dinamització dels sectors primari i industrial, i indirectament dels serveis.

L'exportació pot ser una font de divises per als països del Sud i d'enfortiment davant el mercat mundial.

...però la pràctica

El saqueig per mantenir l'insostenible nivell de consum del Nord i de les oligarquies del Sud està lligat directament a realitats molt problemàtiques en els països empobrits, com ara:

- La desforestació (per a fusta, paper, per disposar de terrenys per a l'agricultura, ramaderia o empreses extractives).
- Una mineria –sovint a cel obert– molt contaminant i amb alt risc d'accidents.
- Alguns conflictes armats per al control de matèries primeres molt lucratives.

La construcció de grans infraestructures que trenquen espais naturals i pobles, l'objectiu de les quals és fer corredors per facilitar la sortida de les mercaderies. Es tracta de megaprojectes que generen molt sovint el desplaçament de les poblacions i són construïts sense consultar ni donar informació als principals afectats.

El gir de l'economia cap a l'exportació, si bé fa entrar divises –bona part de les quals surten del país bé per pagar el deute, bé com a repatriació de beneficis de les multinacionals– impedeix que es dediquin a cobrir les necessitats nacionals. Tot i que són rendibles en poc temps poden ser desastroses a mig i llarg termini.

...però la pràctica

La gran maquinària exportadora acostuma a estar en mans de grans empreses estrangeres o en una oligarquia del país que està al seu servei.

Aquestes corporacions tenen prou poder i influència en els governs del Sud, com per fer que les lleis o les polítiques defensin els seus interessos.

En connivència amb les institucions financeres internacionals i l'OMC, no només no enfortiran l'administració pública, això passaria si paguessin molts impostos, sinó que possiblement la faran més feble, per exemple quan s'ha de fer càrrec del cost de grans infraestructures que necessitaran les empreses per facilitar l'activitat exportadora; uns megaprojectes d'infraestructures que augmentaran el deute dels països del Sud i empobriran les seves poblacions.

La reducció de les emissions que provoquen el canvi climàtic pot ser la primera iniciativa en què la majoria dels països del món s'uneixen per assolir una fita comú.

Els acords entre països més enriquits i emergents, i els empobrits permet establir sinèrgies de cara a una coordinació que permeti frenar l'efecte hivernacle.

...però la pràctica

Els països del Sud estan en una situació de clar desavantatge respecte als països enriquits, que fa que un tractament equitatiu sigui injust. Això és així per:

- És una evidència que el canvi climàtic impacta ja ara força més en aquests països (desastres naturals, reducció de la producció agrícola, escassetat hídrica, etc.).
- Es demana que actuïn de la mateixa forma que els països del Nord quan han estat aquests els que han provocat, amb les seves pràctiques, la situació actual (juntament amb alguns països emergents).
- Es reconeix l'impacte dels països del Sud en l'emissió de gasos d'efecte hivernacle, però no tot el deute ecològic històric i actual que els governs i les empreses del Nord hi tenen (contaminació, saqueig de recursos naturals, emmagatzematge de residus perillosos, etc.).
- No se'ls permet fer la mateixa activitat que al llarg de molts anys ha fet el Nord, i que els ha permès disposar d'una estructura econòmica i productiva forta.

...però la pràctica

Actualment existeix un comerç mundial d'emissions de CO2 en què els governs del Nord compren als països del Sud part de la quota d'emissions que disposen, ja que aquests es troben per sota de la mitjana d'emissions per càpita permesa globalment. Això no només no mitiga el canvi climàtic, sinó que fa que les emissions deixin de ser un tema ambiental de primer ordre per passar a ser un pretext més per al comerç monetari internacional. Molts governs dels països empobrits es veuen abocats a vendre les seves emissions per la necessitat de disposar de divises, tot i ser conscients que a mig termini en pagaran les conseqüències.

D'aquesta forma, la necessitat que tenen els països del Sud de fer front al pagament de part del seu deute extern farà que augmenti el deute ecològic del qual són creditors. En efecte, amb l'entrada al mercat de les emissions els governs del Sud no estan aturant l'actual model de producció i consum global.

D'aquesta manera, els pobles del Sud continuaran rebent els impactes de les emissions realitzades des dels pobles del Nord.

Exemples poc exemplars

- Entre els factors causants de l'anomenada 'Guerra mundial africana' de la dècada passada (amb la participació de República Democràtica del Congo i altres països i amb tants morts com a la Segona Guerra mundial), hi ha les empreses mineres del Nord, no disposades a perdre part dels seus beneficis, i que comercien amb coltan, mineral necessari per als mòbils o els portàtils.
- L'exportació de soja del Paraguai i de Bolívia no està gravada amb cap impost. Les terres quedaran exhaurides en poc temps, les aigües contaminades i moltes persones emmalaltiran pels agrotòxics. Els guanys seran per a l'oligarquia del país, les multinacionals dels transgènics i de la distribució del llegum, i les pèrdues per a la població i l'administració pública.
- A Pequín, amb una població propera als 20 milions, s'incorporen diàriament al parc automobilístic més de 2.000 cotxes. Aquest fet incrementa una ja preocupant contaminació –que està alterant la salut de la població i fins i tot el seu clima–, i fomenta un model de consum insostenible que depèn d'un recurs cada cop més escàs: el petroli.
- Diferents lobbies als EUA finançats per empreses petroleres tenen com a encàrrec publicar arguments pseudocientífics i disposar d'espai als mitjans per crear l'opinió que el canvi climàtic no és una certa sinó només una hipòtesi. Altres corrents religioses fonamentalistes defensen que si Déu va crear el món en set dies, la solució del problema s'ha de confiar a les seves mans.
- El mateix model agrícola industrial que expulsa la pagesia de la terra, fomenta l'exportació d'aliments per a la ramaderia mentre augmenta la desnutrició de la població, contamina les terres i les aigües freàtiques i permet a l'agrobusiness (les grans empreses que controlen el model agroalimentari global com Cargill, Louis Dreyfus, ADM o Bunge) especular amb els aliments com a mercaderies. Segons l'organització GRAIN, l'agrobusiness és el responsable d'entre el 44 i el 57% de l'emissió dels gasos que causen el canvi climàtic.

En definitiva

L'exploració dels recursos naturals dels països empobrits és finita perquè no són renovables –com el gas o el petroli–, té ritmes de renovació que no es respecten –com el de la pesca o la fusta–, o té impactes en el medi que faran que en pocs anys el terreny sigui inservible –com l'esgotament de la terra amb el monocultiu de la palma d'oli o la desertització de l'Amazònia.

A més de ser una producció insostenible a mig termini, fa que l'economia del país depengui de pocs productes el preu dels quals es decideix lluny i en d'acord amb els interessos dels especuladors o les transnacionals.

L'exportació d'aquests productes no beneficia el Sud, ni enforteix la seva economia tradicional i comunitària, ni afavoreix la qualitat de vida de la seva població –llevat de la dels grups de poder i les oligarquies–, però sí que debilita i endeuta l'administració pública. A més, la implementació dels projectes d'extracció i de transport dels recursos fa pujar el deute extern dels països més empobrits.

I tampoc ajuda al Nord perquè manté el seu espoli dels recursos dels països empobrits i alimenta un consumisme acrític i cec. Es tracta d'una pauta de consum que va acompanyada de la fantasia que el planeta i els seus recursos són infinits, i que no sembla tenir cap relació amb el grau de felicitat o satisfacció de la seva ciutadania.

L'existència del canvi climàtic –que ja és un fet i que, si segueix en la progressió actual, tindrà efectes desastrosos i irreversibles– és tan evident com la pressió que alguns governs i empreses en connivència amb aquells fan per negar-ho, confondre o, en qualsevol dels casos, evitar que es passi a l'acció.

Si bé el país que emet més gasos causants del canvi climàtic és la Xina, seguit dels EUA, la seva responsabilitat és compartida en la mesura que se li dóna a aquest país la categoria de fàbrica del món. Èticament és poc defensable que els causants de la situació actual –el Nord– demanin als altres que no facin el mateix que ells han fet i segueixen fent. Els països més enriquits haurien de donar exemple assumint la seva responsabilitat i reduint dràsticament les emissions, per tal de permetre el creixement de zones del planeta que desitgen millorar la qualitat de vida de les seves poblacions.

Els impactes més intensos del canvi climàtic, un cop més, es donaran a països del Sud que augmentaran de forma exponencial uns problemes que ja existeixen. Això és: pèrdua de terra agrícola i de l'eficiència de la que ja es conrea, desertització, manca d'accés a l'aigua, desforestació i altres. Un medi ambient que se'n ressentirà i una població que també patirà les seves conseqüències amb més fam, menys salut i migracions massives.

Llibres

- 1. TORRES, J. *Consumo, luego existo. Poder, mercado y publicidad*. Ed. Icaria, 2005
http://letra.org/spip/IMG/pdf/Consumo_Luego_Existo._Poder_mercado_y_publicidad.pdf
- 2. WORLDWATCH INSTITUTE. *L'estat del món 2009: El planeta s'escalfa*. Ed. Unesco Cat, 2009
<http://www.worldwatch.org/node/5984>
- 3. AAVV. *Cuinant el planeta; Fets, xifres i propostes sobre canvi climàtic i sistema alimentari global*. Campaña "No et mengis el món", 2009
http://www.noetmengiselmon.org/IMG/pdf/CUINANT_PLANETA.pdf
- 4. ORTEGA, M. (Coord.). *La deuda ecológica española: impactos ecológicos y sociales de las inversiones españolas en el extranjero*. Muñoz Moya Editores Extremeños, 2006.
- 5. MARTÍNEZ ALIER, J. *El ecologismo de los pobres, conflictos ambientales y lenguajes de valoración*. Ed. Icaria, 2004.
- 6. MARTÍNEZ ALIER, J.; ROCA, J. *Economía ecológica y política ambiental*. Ed. Fondo de Cultura Económica, 2001
- 7. VARGAS, M. (Coord.). *Agrocombustibles ¿otro negocio es posible?* Ed. Icaria, 2009
- 8. HOBDELINK, H.; VARGAS, M. (Eds.). *Introducción a la crisis alimentaria global*. GRAIN, Entrepobles i campaña "No et mengis el món", 2008.

Webs

- 1. GRAIN
<http://www.grain.org>
- 2. Crisis alimentaria y el acaparamiento de tierras global
<http://farmlandgrab.org>
- 3. *Palabre-ando*
<http://gustavoduch.wordpress.com>
- 4. *Veterinarius Sense Fronteres*
<http://veterinariossinfronteras.org/es/>
- 5. *La Vía Campesina*
<http://viacampesina.org/sp/>
- 6. Campaña "No et mengis el món"
<http://noetmengiselmon.org>
- 7. Revista *Soberanía alimentaria, biodiversidad y culturas*
<http://revistasoberaniaalimentaria.wordpress.com>

Vídeos

- 1. *The story of stuff* (La història de les coses)
<http://storyofstuff.com>
- 2. "On". Per al reconeixement del deute ecològic i la defensa de la sobirania alimentària
<http://www.noetmengiselmon.org/spip.php?article382&lang=ca>
- 4. Supermercats, no gràcies! La pel·lícula!
<http://www.vimeo.com/10936890>
- 4. *La mina: historia de una montaña sagrada*
<http://www.survival.es/peliculas/lamina>
- 5. *¿Qué es el consumo responsable?* devAmartya Argentina
http://www.youtube.com/watch?v=P1gYxoDRfF4&feature=player_embedded

Documents

- 1. BARREDA, A. *Geopolítica, recursos estratégicos y multinacionales*. Boletín OMAL. Número 10, 2005
<http://www.alainet.org/active/10174&lang=es>
- 2. GRUPO ETC. *¿De quién es la naturaleza?* El poder corporativo y la frontera final en la mercantilización de la vida. Grupo ETC, 2008
http://www.etcgroup.org/upload/publication/709/03/etc_won_report_spa23dic08.pdf
- 3. VARGAS, M. *El Complex del Riu Madera: un cas d'anticooperació espanyola*. Informe número 3. ODG, 2010
http://www.odg.cat/navega.php?id_pagina=11&id_publicacions=33&publicacions=8
- 4. AMIGOS DE LA TIERRA. *¿Consumimos demasiado? Cómo utilizamos los recursos naturales del planeta*. Friend of the Earth, 2010
http://www.foei.org/es/recursos/publicaciones/pdfs-por-ano/2010/bfconsumimos-demasiado/at_download/file
- 5. JUBILEO SUR. *Canviem el sistema capitalista i no el clima*. Revista ALAI, 2009
http://odg.cat/ct/inicio/comunicacio/5_deute.php?id_pagina=5&id_butlleti=74&id_deutes=262
- 6. FERNÁNDEZ, R. Fin del cambio climático como una vía para 'Salvar todos juntos al planeta'. *Ecológistas en Acción*, 2010
http://www.odg.cat/documents/novetats/b83_Fin_CambioClim_RFernandezDuran.pdf
- 7. Revista Ecología Política. *La agricultura del siglo XXI*. Número 38. Ecología Política, 2009
<http://ecologiapolitica.info/ep/38/38.htm>
- 8. MARTÍNEZ ALIER, J. *Los conflictos ecológico-distributivos y los indicadores de sustentabilidad*. Polis, Revista de la Universidad Bolivariana, número 13, 2006
<http://redalyc.uaemex.mx/redalyc/src/inicio/ArtPdfRed.jsp?iCve=30551307>

Alguna eina més per sensibilitzar

Documental “Un Món Diferent, efectes del canvi climàtic a les comarques gironines”

Per a la sensibilització ambiental per a joves i persones adultes. Conté una guia didàctica.

<http://www.lacopa.cc/unmondiferent/documental/documental.html>

Exposició “Deute Ecològic”

Nou plafons que tracten temes com el comerç ecològicament desigual entre el Nord i el Sud; el nostre model de vida, com a consumidors d'un país del Nord; les implicacions del model econòmic actual en l'alimentació i l'agricultura, etc. Finalment s'ofereix una definició de deute ecològic i s'explica la seva relació amb el deute extern.

http://www.odg.cat/ct/inicio/formacio/17_2.php?id_pagina=17

Exposició “Canvi climàtic, agroindústria i agrocombustibles. Impactes socials i ambientals al Sud”

Deu plafons per respondre aquestes preguntes: Què són els agrocombustibles? Són realment una resposta a l'escalfament global? D'on ve la matèria primera? Milloren les condicions de vida als països del Sud? Quins són els impactes socials i ambientals al Sud? Quins són els interessos corporatius que hi ha al darrera? Quines perspectives tenim front a la sobirania alimentària i la sobirania energètica?

http://www.odg.cat/ct/inicio/formacio/17_3.php?id_pagina=17

Campanyes i moviments socials

Aquí

- 1. Per exigir que en la Cimera de Copenhaguen de 2009 surti un compromís ferm per a una reducció dràstica i immediata de les emissions de gasos hivernacle, es va crear aquell mateix any la campanya “El clima no està en venda”.
<http://elclimanoestaenvenda.wordpress.com>
- 2. Campanya “No et Mengis el Món” per al reconeixement del deute ecològic i per la sobirania alimentària..
<http://noetmengiselmon.org>

Allà

- 1. Campanya “Amazonía por la vida” (Yasuní, Equador), que defensa mantenir lliure d'extraccions mineres i d'hidrocarburs aquest espai amb una biodiversitat extraordinària.
<http://www.amazoniaporlavida.org/es/>
- 2. Campanya “Paren de fumigar” de conscienciació sobre l'impacte de l'ús d'agrotòxics a l'Argentina.
<http://www.grr.org.ar/campanapdf/index.php>
- 3. Campanya “Climate Justice Now”, una xarxa d'organitzacions i moviments de tot el món compromesos amb la lluita per la justícia social, ecològica i de gènere (en anglès).
<http://www.climate-justice-now.org>

Unes qüestions per reflexionar i debatre

Els països empobrits s'haurien d'acostar als nivells de consum dels països més enriquits o a l'inrevés?

Es deixa de produir el realment necessari per fer objectes innecessaris o productes alimentaris que no són de primera necessitat?

Si el canvi climàtic afecta al Nord i al Sud, i escurça el futur del planeta i de les futures generacions, per què no s'atura?

Com és que es mundialitzen els impactes del canvi climàtic però els guanys de les activitats que els creen són bàsicament per al Nord?